

ศึกษาการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท
A STUDY OF THE LEADERSHIP SKILL DEVELOPMENT BYTHREEFOLD
TRAINING (TISIKKHA) IN THERAVADABUDDHIST PHILOSOPHY

พระอุตร ชุตินฺธโร (เพียรสละ)¹

PhraUdon Jutindharo

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคล 2) เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร คือศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และตำราอื่น ๆ ประกอบ

ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักของไตรสิกขาเป็นการฝึกฝนเพื่อพัฒนาตนเองให้มีระบบมีระเบียบแบบแผนที่ดีงามในชีวิต ตามกระบวนการของการศึกษาที่สมบูรณ์แบบตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องศึกษา และนำไปประพฤติปฏิบัติตามเป็นหลักที่ว่าด้วยเหตุและผล การพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ทำให้ทราบว่า ผู้นำและภาวะผู้นำโดยธรรมชาติแล้วจะต้องมีคุณลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดี คือมีคุณสมบัติภายในและภายนอกด้วยกัน

ดังนั้น การพัฒนาภาวะผู้นำหรือผู้ปกครองในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขา ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทพอสรุปได้ว่า จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีหลักคุณธรรมประจำใจ คือต้องมีศีล สมาธิ และปัญญา หรือแม้แต่การมีคุณธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหาร 4 ที่ควรปฏิบัติต่อผู้ได้ปกครอง อิทธิบาท 4 อคติ 4 สังคหะวัตถุ 4 เบญจศีลแลเบญจจรรยา 5 ประการ พละธรรม 5 อปริหานิยธรรม 7 สัมปยุตธรรม 7 ทศพิธราชธรรม 10 และจักรวรรดิธรรม 12 ประการ หลักธรรมเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการยึดเหนี่ยวนำใจกันไว้ เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกัน มีความเกี่ยวข้องต่อการเป็นผู้นำด้วยเช่นกัน ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

คำสำคัญ: 1. การพัฒนา 2. ภาวะผู้นำ 3. หลักไตรสิกขา 4. พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

The purposes of this thesis were: 1) to study concepts on and theories on one's leadership, 2) to pursue rule of threefold training (Trisikkha) in Theravada Buddhist

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็

philosophy, and 3) to analyze one's leadership skill development with threefold training. It was conducted by qualitative methodology, the documentary research, of which the data were collected out of Buddhist scriptures, relevant researches and other texts to substantiate it.

Outcomes of the research findings : The leadership skill development in persons' attributes with Buddhism's rule of threefold training (Trisikkha) is the self-practice to develop oneself so as to be absorbed with decent rules and regulations in one's life following processes of perfect education based on Theravada Buddhist philosophy. Realistically, the threefold training is a fundamental teaching vital for human beings as they have to practise and follow it. In fact, it deals with a cause and effect. As such, the leadership skill development in persons' attributes in Theravada Buddhist philosophy has it known that leaders by nature with strong leadership must possess peculiarities of good leaders and rulers, i.e. having both internal and external characteristics as well.

As a result, leadership skill development of rulers with threefold training according to views in Theravada Buddhist philosophy can be summed up in brief that he has to have good knowledge and ability, with moral codes in his mind, namely morality, concentration and wisdom. In addition, he even has to have such virtues for treating the subjects as Sublime States of Mind, Paths of Accomplishment, Wrong Courses of Behaviours, Bases of Social Solidarity, Five Precepts and Five Ennobling Virtues, Rules of Liberation, Rules of Leading to Prosperity, Rules Leading to Qualities of a Good Man, Virtues of the King and Great Ruler. These virtues will help glue their sympathy; they make great contribution to one another, having good connection with leadership for leading one's daily life.

Keywords: 1. Development 2. Leadership 3. Three Fold Training (Tisikkha) 4. Theravada Buddhist Philosophy

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ผู้วิจัยเป็นบุคคลสำคัญที่จะสร้างพลังขับเคลื่อนองค์กรและสังคมสู่การเปลี่ยนแปลงในโลกยุคใหม่ที่มีลักษณะเป็นพลวัต มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม การระดมการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงที่ทุกคนต้องเผชิญ ดังนั้นทุกองค์กรจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีศักยภาพสูง มีคุณลักษณะที่เหมาะสมและมีพลังที่ขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดี และสามารถนำพาองค์กรสู่ความสำเร็จ เมื่อทุกองค์กรมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้สังคมโดยรวมสามารถก้าวทันและเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี นำมาซึ่งความสุขความเจริญทุกภาคทุกส่วนของสังคม ดังนั้น

การสร้างผู้นำที่มีความสามารถและมีพลังที่จะขับเคลื่อนองค์กรสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นในโลกยุคใหม่

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ ซึ่งมีการพัฒนาการมาจากกลุ่มชนเล็กๆ จนขยายวงกว้างออกมาเป็นสังคมใหญ่ในปัจจุบัน ปัจจัยต่างๆ เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความสำเร็จ ความสุขในการดำเนินชีวิต ที่มีความเกี่ยวข้องกับคนนั้น กล่าวได้ว่า ผู้นำและภาวะผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการนำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารงาน ผู้นำเป็นศูนย์รวมแห่งการรวมพลังของบุคคลในองค์กร เป็นแกนกลางให้กับสังคม ในการใช้อำนาจหน้าที่ในการประสานงานประสานความร่วมมือแก้ไขปัญหาดังกล่าว ให้งานบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้ โดยผู้นำจะต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มีหลักในการครองตน ครองคน และครองงาน เพื่อมาบริหารแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของสังคม เช่น ปัญหาทางด้านครอบครัว การศึกษา สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติ รวมถึงการบริการ การจัดการ การบริหาร การวางแผน การอำนวยความสะดวก การจัดการต่างๆ ปัญหาความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตการครองชีพ สภาพปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ถูกเอาเปรียบจากผู้มีอำนาจทางการเมือง ทำให้มนุษย์มีปัญหาด้านศักยภาพในการทำงาน ไม่มีประสิทธิภาพมากพอ ปัญหาเหล่านี้ย่อมจะมีแนวโน้มเข้ามาเกี่ยวพัน ไม่สามารถทำให้งานนั้นสำเร็จลงได้ โดยสิ่งนั้นจะเริ่มเกิดแต่บุคคลคนหนึ่งไปจนถึงสองคนจนเป็นกลุ่มเป็นคณะไปตามลำดับ และบุคคลที่จะแก้ไขปัญหานั้นหรือสร้างแรงจูงใจนั้นได้ ต้องมีคุณสมบัติที่เกิดขึ้นทั้งภายใน คือ มีความรู้คู่คุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต และภายนอกคือ มีประสบการณ์มากในทางโลก มีความมุ่งมั่นสานฝันสร้างประโยชน์ส่วนรวม รู้เขารู้เรา เข้าใจเขาเข้าใจเรา แบ่งปันน้ำใจเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สร้างเคารพศรัทธา จึงจะช่วยคลี่คลายแก้ไขปัญหานั้นในการทำงานได้ แต่แรงจูงใจที่สำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วม ในการทำงานให้สำเร็จได้ด้วยดีและมีประสิทธิภาพได้นั้น คือแรงจูงใจที่เกิดจากผู้นำและภาวะผู้นำที่ดี การทำงานนั้นจึงจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ ความต้องการมีแรงจูงใจที่เกิดจากผู้นำและภาวะผู้นำที่ดี จึงมีความสำคัญที่จะทำให้การทำงานนั้นประสบผลสำเร็จ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จได้นั้น ผู้นำที่ดีจะต้องประกอบไปด้วยความรู้ความสามารถที่คู่กับคุณธรรม จริยธรรม ที่จะดึงดูดโน้มน้าวจิตใจให้บุคคลอื่นอยากเข้ามาร่วมทำงานด้วย แต่ถ้าหากตรงกันข้ามคือ ผู้นำไม่มีความรู้ความสามารถ ไม่มีคุณธรรมจริยธรรม ก็ไม่สามารถที่จะดึงดูดโน้มน้าวจิตใจให้บุคคลอื่น อยากเข้ามาร่วมทำงานได้เช่นกัน ดังนั้นไม่ว่าการทำงานในหน่วยงานต่างๆ ก็ย่อมต้องการผู้นำที่ดี ได้เข้ามาทำหน้าที่บริหาร จัดการ บริการ ฯลฯ เพื่อให้งานนั้นสัมฤทธิ์ผลตามที่ได้กำหนดไว้

ภาวะผู้นำที่ดี จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการสร้างแนวร่วมที่ดีที่จะดึงดูดจิตใจให้กับบุคคลอื่นให้อยากเข้ามาร่วมทำงานด้วย “ภาวะผู้นำ จึงหมายถึง การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย” กวี วงศ์พุม, (2536 : 17) โดยทั้งนี้ต้องอาศัยหลักธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท เข้ามาเป็นแรงบันดาลใจในการบริหาร การจัดการ การบริการ การวางแผน การครองตน ครองคน และครองงาน ในด้านต่างๆ ซึ่งหลักธรรมต่างๆ ก็ล้วนแต่มีความสำคัญในการที่จะนำมาใช้ให้ถูกต้อง ให้เกิดประโยชน์กับงานมากที่สุด

จึงเป็นแรงบันดาลใจอีกมุมมองหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัย ได้ตระหนักถึงความสำคัญเกี่ยวกับ ผู้นำหรือภาวะผู้นำที่ดีที่จะต้องนำหลักธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท มาเป็นแรงจูงใจในการนำมาประยุกต์ใช้กับผู้นำหรือ

ภาวะผู้นำ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาวะผู้นำตามหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่เห็นว่ามีความสำคัญต่อผู้นำหรือภาวะผู้นำ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ในสังคมยุคปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยศึกษาการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคล
- 2.2 เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 3.1 ได้ทราบแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคล
- 3.2 ได้ทราบหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 3.3 ได้ทราบการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท

4. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือพระไตรปิฎก ฉบับหลวง พุทธศักราช 2525
2. รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) จากอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสส ต่างๆ และจัดลำดับความที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องความสำคัญของภาวะผู้นำ
3. รวบรวมข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำที่มีและจากแหล่งข้อมูลต่างๆ คือ
 - 3.1 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
 - 3.2 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
4. ชั้นวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้วางหลักการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ไว้ดังนี้
 - 4.1 วิเคราะห์ความหมาย และแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขา
 - 4.2 วิเคราะห์ภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขา การนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
 - 4.3 วิเคราะห์ความสำคัญของหลักไตรสิกขาที่มีต่อภาวะผู้นำ
 - 4.4 นำเสนอผลการวิจัย โดยเอกสารและการบรรยายสรุป

5. อภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท และนักวิชาการหลายท่าน พอสรุปได้ว่า ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา คำว่า “ศีล” ผู้วิจัยอาจสรุปความหมายได้ว่า ศีล คือ

สภาวะธรรมที่ทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติทางกาย วาจา ความสำรวมระวังในกิจต่างๆ อันเป็นเครื่องงดเว้นจากอำนาจของกิเลสทั้งหลายทั้งปวง อันส่งผลให้เกิดความสงบทางด้านจิตใจ **สมาธิ** ก็คือสภาวะความตั้งมั่นความมั่นคง แข็งแกร่งของจิต ที่แน่วแน่อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือสภาวะความเป็นหนึ่งเดียวของอารมณ์ **และ ปัญญา** ก็คือ ความรู้รอบรู้ทั่วถึง ความชาญฉลาดที่เกิดจากการฝึกอบรม จนทำให้เกิดปัญญาความรู้อย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจ 4 ความเข้าใจในกฎของไตรลักษณ์ตามหลักของความจริง ด้วยเหตุและผล ว่าสิ่งทั้งหลาย มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

การพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักของไตรสิกขาเป็นการฝึกฝนเพื่อพัฒนาตนเองให้มีระบบมีระเบียบแบบแผนที่ดีงามในชีวิต ตามกระบวนการของการศึกษาที่สมบูรณ์แบบตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องศึกษา และนำไปประพฤติปฏิบัติตาม เป็นหลักที่ว่าด้วยเหตุและผล ให้เกิดการสืบเนื่องต่อกันไป อันก่อให้เกิดเป็นแนวทางนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้ในชาติปัจจุบัน

จากการศึกษาวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ทำให้ทราบว่า ผู้นำและภาวะผู้นำโดยธรรมชาติแล้ว จะต้องมีความลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดี คือมีคุณสมบัติภายในและภายนอกด้วยกัน

คุณลักษณะภายใน ได้แก่ คุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติ รวมทั้งหลักคุณธรรมของผู้นำ มีสติ ปัญญา ซื่อสัตย์สุจริต ทนต่อเหตุการณ์ รู้จักข่มใจตัวเองให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทในชีวิต

คุณสมบัตินอก ได้แก่ ความฉลาดในการบริหารงานกับผู้ร่วมงาน โดยหวังประโยชน์สุขส่วนรวม เป็นผู้มักน้อยสันโดษ ฉลาดในการแก้ไขปัญหาสังคมและประเทศชาติ

ดังนั้น ผู้นำหรือผู้ปกครองตามหลักไตรสิกขา ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทพอสรุปได้ว่า จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีหลักคุณธรรมประจำใจ คือต้องมีศีล สมาธิ และปัญญา หรือแม้แต่การมีคุณธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหาร 4 ที่ควรปฏิบัติต่อผู้ใต้ปกครอง อิทธิบาท 4 อคติ 4 สังคหะวัตถุ 4 เบญจศีล แลเบญจธรรม 5 ประการ พละธรรม 5 อปริหานิยธรรม 7 สัมปยุตธรรม 7 ทศพิธราชธรรม 10 และจักรวรรดิธรรม 12 ประการ หลักธรรมเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีความเกี่ยวข้องต่อการเป็นผู้นำด้วยเช่นกันในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท จึงต้องมีลักษณะเป็นธรรมราชา คือผู้นำที่ปกครองโดยธรรมยึดธรรมเป็นใหญ่ ในการปกครองสังคมให้เกิดความผาสุก มีความยุติธรรม มีเหตุผล มีความรู้ ความสามารถในการนำความเจริญก้าวหน้า ความผาสุกมาสู่สังคมและประเทศชาติได้ ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีตามทัศนะของหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงต้องมีคุณสมบัติสำคัญ 3 ประการ คือ

1) ด้านอริศีลสิกขา ผู้นำจะต้องมีการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีวะที่บริสุทธิ์สะอาดปราศจากโทษ ในการปกครองประเทศ มีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ดี ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น ข่มคนอื่นสัตว์อื่นให้ตาย หรือจ้างวานฆ่าบุคคลอื่นสัตว์อื่น เพื่อเป็นไปในอำนาจตนเอง คำขายนมนุษย์ คำขายอาวุธสงคราม ไม่ลักทรัพย์ ไม่คอร์รัปชั่น แม้แต่การกระทำความผิดเชิงนโยบาย เพื่อผลประโยชน์อันใดอันเกิดแต่ความไม่ดีหรือร้าย หรือฉ้อโกงราษฎรบังหลวง เป็นผู้เกื้อยาก ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวหวงสมบัติอันเกิดแก่ตน รู้จักบำบัตทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎร ไม่หลงใหลในกามคุณ

มีสติความคุมอารมณ์อันเกิดแต่กามคุณความอยากใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ มีความจริงใจเที่ยงธรรม ต่อคำพูด ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ที่ไม่มีเนื้อหาสาระประโยชน์อันไม่ก่อให้เกิด ความสามัคคีต่อสังคมและประเทศชาติ ฉลาดในการพูดโน้มน้าวจิตใจเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ทั้งผู้ใกล้ชิดและ ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา รวมไปถึงประชาชน ไม่เสพของมีนเมายาเสพติดทุกชนิด อันเกิดแต่โทษที่ทอน กำลังปัญญาเสื่อมสมรรถภาพทางกาย วาจา และด้านจิตใจ ผู้นำจะต้องฉลาดในการมีวิสัยทัศน์ที่เปรียบล้น เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ใต้การปกครองและประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมความประพฤติที่ เกี่ยวกับการใช้อำนาจการบริหารงาน การปกครอง จะต้องเป็นไปอย่างบริสุทธิ์สะอาดปราศจากอคติ 4 เที่ยงธรรมแก่ทุกฝ่าย อธิศีลสิกขา เป็นพื้นฐานสำคัญที่มีคุณค่าสำหรับผู้นำและภาวะผู้นำ การบริหารการ ปกครองประเทศจะอยู่ได้ เพราะผู้นำประชาชนประกอบด้วยศีล

2) ด้านอธิสมาริสิกขา ผู้นำจะต้องมีการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เป็นการพัฒนาคุณสมบัติ ต่างๆ ของจิต เพื่อละความพอใจในกามคุณ 5 อันเกิดแต่การบริหารงานกับผู้ร่วมงานในการปกครอง ผู้อยู่ใต้การปกครอง มีจิตที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว วอกแวก มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง เที่ยงธรรม คล่องแคล่วว่องไว ในการบริหารงานการปกครองประเทศ กล้าตัดสินใจ รู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ สร้างความเคารพนับถือความ เชื่อมั่นให้กับตนเอง แม้บ้างครั้งการบริหารงานการปกครอง จะประสบด้วยความสำเร็จหรือประสบด้วยความ ล้มเหลว ก็ต้องมองสิ่งนั้นอย่างมีสติว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีอยู่คู่กันไป คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสุข มีทุกข์ มีสรรเสริญ มีนินทา หากแต่ผู้นำจะต้องมีความเพียรพยายาม มีสติรอบคอบทำหน้าที่ ของตนได้อย่างถูกต้อง โดยให้มีข้อบกพร่องน้อยลง มุ่งความสุขในการปกครองประเทศอย่างมีสันติสุข

สมาธิสิกขา มีความสำคัญต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ให้มีความ เพียร มีสติรอบคอบ มีคุณภาพและสมรรถภาพทางจิตใจสูง มีความเข้มแข็งเบิกบานทางจิตใจ และเอื้อต่อ การดำรงชีวิตที่ติงาม และพร้อมที่จะใช้งานทางปัญญาในการบริหารการปกครองประเทศได้อย่างถูกต้อง เป็นธรรม

3) ด้านอธิปัญญาสิกขา ผู้นำจะต้องมีสติปัญญาใฝ่รู้ มีความฉลาด รู้และเข้าใจความเป็นจริงของ เหตุการณ์ สภาพและปัญหาความเป็นอยู่ของสังคม สภาพทางการเมืองของประเทศอย่างลึกซึ้ง และมีความ รอบคอบเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล รู้เท่าทันเหตุการณ์ มีปฏิภาณไหวพริบ เอาใจใส่รับรู้ปัญหาต่างๆ เป็น ผู้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

3.1) ความรู้ทางโลก จะต้องมีความรู้ความสามารถรอบด้าน ฉลาดหลักแหลม มีไหวพริบ ในการบริหารงานต่างๆ เกี่ยวกับชุมชนขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ค่านิยม ต่างๆ เอาใจใส่รับรู้ดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน รู้เท่าทันเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการ ปกครอง ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและ ค่านิยมทางวัตถุได้อย่างถูกต้อง

3.2) ความรู้ในทางธรรม จะต้องมีความรู้ มีพฤติกรรมที่สะอาดบริสุทธิ์ ปฏิบัติตนไปในทางที่ ถูกต้อง ยึดมั่นในหลักศีลธรรม มีคุณลักษณะผู้นำที่ดีคือมีคุณธรรมประจำใจ มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้ มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาธรรม สร้างความเคารพนับถือให้แก่ตนเองและบุคคลอื่น

อธิปัญญาศึกษา คือการใช้ปัญญาพัฒนาทางด้านความรู้ให้มีปฏิภาณไหวพริบ พิจารณารู้เท่าทันถึงสภาพปัญหา ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงของโลก ซึ่งจะต้องประกอบด้วยเหตุและผล ความถูกต้องและเที่ยงธรรม

ภาวะผู้นำทั้ง 2 อย่างนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้นำที่ดี ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นแบบอย่างในการมีภูมิคุ้มกันที่ดีที่มีคุณสมบัติทั้ง 3 อย่าง ครบโดยสมบูรณ์คือผู้นำจะต้องประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วว่าผู้นำที่ดีจะต้องมีศีลเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการปกครองตน ปกครองคน และปกครองงานได้ดี มีสมาธิ เพื่อควบคุมอารมณ์อันเกิดแต่สิ่งภายนอก และอารมณ์ภายในจิตใจ โดยใช้ปัญญาวิเคราะห์พิจารณาไตร่ตรองหาสาเหตุต่างๆ ตามความเป็นจริง ปัญหาในหน่วยงานต่างๆ ในการปกครองของผู้นำหรือผู้ปกครองในสังคม ก็จะประสบผลความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งเอาไว้ได้

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ เป็นการศึกษาแนวความคิด คุณลักษณะของผู้นำและภาวะผู้นำที่ดีตามหลักไตรสิกขา พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้นำทุกระดับ ยังไม่ได้รับการแก้ไขโดยใช้หลักไตรสิกขานำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการปกครองตน ครองคน และครองงานในยุคปัจจุบัน แต่ยังมีหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกมากมายที่ควรศึกษา เช่น พรหมวิหาร 4 ที่ผู้นำควรปฏิบัติต่อผู้ใต้ปกครอง อิทธิบาท 4 อคติ 4 สังคหะวัตถุ 4 เบญจศีลแลเบญจธรรม 5 ประการ พละธรรม 5 อปริหานิยธรรม 7 สัปปริสธรรม 7 ทศพิธราชธรรม 10 และจักรวรรดิธรรม 12 ประการ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งหากผู้นำหรือผู้ปกครองนำหลักไตรสิกขา เข้าไปมีบทบาทในการบริหารการปกครองบ้านเมืองอย่างจริงจัง โดยสามารถนำหลักไตรสิกขาอันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคม 4 ระดับ คือ

- 1) การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับผู้นำในระดับครอบครัว ให้มีบทบาทในการแก้ปัญหาครอบครัว การศึกษาให้ทัดเทียมกับนานาประเทศได้
- 2) การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับผู้นำในระดับสังคม ชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ไม่มีใครประพฤติผิดศีลธรรมอันดีงาม
- 3) การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับผู้นำในระดับรัฐบาล ในการบริหารงานในหน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาล ให้มีความสอดคล้องกับการแก้ปัญหาสถานการณ์สังคมในปัจจุบัน ให้มีการพัฒนาอยู่เสมอ
- 4) การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับผู้นำในระดับประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า และเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เอาใจใส่ดูแลรับรู้ปัญหาของสังคมให้สมาชิกในสังคมอยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองเกิดความสันติสุขได้

ผู้วิจัย ศึกษาภาวะผู้นำด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ศีล เป็นพื้นฐานของหลักธรรมต่างๆ ไป สมาธิ เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญญา และปัญญาเป็นหลักธรรมให้เกิดความรู้แจ้ง ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นหลักธรรมที่คอยควบคุมส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติได้พบกับความสำเร็จในชีวิต หากนำไป

ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและถูกต้องดีงาม ในหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะหน่วยงานใด ความเจริญก้าวหน้า และความสันติสุข ความร่มเย็นย่อมเกิดขึ้นได้

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

6.2.1) ควรมีการศึกษารูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักไตรสิกขา

6.2.2) ควรมีการศึกษาวเคราะห์ความสอดคล้องของหลักไตรสิกขากับหลักอื่นๆ

7. บรรณานุกรม

- กวี วงศ์พุม, (2536). **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, กิติ ตยัคคานนท์, (2543). **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : เพลวอักษร, ถวิล ไพรสมนต์,(2512).**ภาวะผู้นำทางการบริหารของนายเทศมนตรี**. วิทยานิพนธ์พัฒนาบริหาร.ศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์,
- ทวี ทิมขำ,(2528). **การพัฒนาชุมชน**.กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
- ธรรมรักษา,2530. **สมาธิภาวนา**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์,
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์,(2534). **หลักการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์,
- นงลักษณ์ สิทธิวัฒนพันธ์,(2544). **พัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร**.พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพ, น้อย สุปีงคลัต, (2537). **ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน**. มปท,
- บุญมี แทนแก้ว, (2542). **ความจริงของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
- ประพันธ์ สุริหาร, (2535). **การบริหารการศึกษา**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
- ประทาน คงฤทธิศึกษากร, (2529). **การบริหารและการจัดระเบียบบริหารราชการไทย**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮ้าส์,
- พุทธทาสภิกขุ,(2525).**บรมธรรมภาคต้น**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร,
- พุทธทาสภิกขุ.(2534). **ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขใจ,
- พระราชธรรมนิเทศ, (2541). **หนังสือโลกและชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรศิวกการพิมพ์,
- พระราชวรมูณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), (2536).**หลักการศึกษามหาวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), (2533).**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), (2543). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

8. คำขอบคุณ

งานวิจัย เรื่องศึกษาการพัฒนาภาวะผู้นำในบุคคลด้วยหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้ศึกษาวิจัยได้รับความเมตตาอุปการะจากหลายฝ่ายด้วยกันที่ให้โอกาสและให้คำปรึกษาชี้แนะ และให้กำลังใจในการจัดทำด้วยดีตลอดมาจนประสบผลสำเร็จลงได้

ขอกราบขอบพระคุณพระราชปริยัติวิมล,ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และพระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมที่ได้ให้คำแนะนำ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไขทำให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการในการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ ข้อคิดเห็น ตรวจสอบ แก้ไข รูปแบบ และรูปเล่ม เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขออนุโมทนา เจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็ดทุกท่านที่ได้ช่วยอนุเคราะห์ประสานงานด้านต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ตลอดถึงเพื่อนนักศึกษาปริญญาโทร่วมห้องที่ให้ความมีมิตรไมตรีที่ดียิ่ง

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ และพระอาจารย์ผู้ให้กำเนิดในทางพระพุทธศาสนา ขอขอบพระคุณ คุณโยมมารดาบิดา รวมทั้งครอบครัว ญาติมิตร และเพื่อนๆ พี่ๆ พุทธศาสนาและปรัชญา ที่ให้คำปรึกษาและเป็นแรงใจแก่ผู้ศึกษาวิจัยมาโดยตลอดในครั้งนี้